

ÁRSZABÁLYOZÁS A POSTAI PIACOKON

A tanulmány első részében összefoglaljuk az árszabályozás célját, okait és kapcsolatát más szabályozási célokkal, majd bemutatjuk, hogy az európai uniós szabályozási keret milyen szempontokat és követelményeket fogalmaz meg a postai szolgáltatások árára vonatkozóan. Ezután áttekintjük az árszabályozás alapját adó költségszámítás jellemzőit, a tagállamok által alkalmazott árszabályozási elveket és módszereket, megvizsgáljuk az árak alakulását (elsősorban a szabályozott területeken). Külön kitérünk a magyarországi jellemzőkre. A tanulmány lezárásaként néhány kritikai megjegyzést teszünk a postai szolgáltatások európai uniós árszabályozásával kapcsolatban.

AZ ÁRSZABÁLYOZÁS CÉLJA, OKA ÉS HÁTTERE A POSTAI PIACOKON

Az árak szabályozásának alapvető közgazdasági indoka, hogy olyan piacokon, ahol valamilyen okból nincs hatékony verseny, ott a szabályozás pótolja a verseny árkorlátozó szerepét – így a piaci szereplők döntéseit –, továbbá az, hogy hatékony irányba terelje a piaci folyamatokat. Az európai országok nemzeti postavállalatai sokáig monopolhelyzetben működtek. A csomag- és expresszküldemények piacain viszonylag korán kialakult a verseny, de a levélküldemények szegmenseiben sokáig jogi belépési korlátok védtek az inkumbens nemzeti postavállalatok monopolhelyzetét. Az inkumbens postai szolgáltatók e védelme részben abból fakadt, hogy társadalmi, jóléti szempontból bizonyos alapvető kommunikációs szolgáltatások biztosítását fontosnak tartották.

A postai piacok szabályozásának ez az utóbbi sajátossága az egyetemes szolgáltatás elvében testesül meg. Ez az elv a kommunikációs iparágakban született meg, de fokozatosan megjelent a közszolgáltatások más területein is, így a postai piacokon is, s az árszabályozás a hatékonysági célok mellett összefonódott más szabályozói célokkal. Az egyik ilyen szabályozói cél, ami általában áthatja a postai iparágat, és szerepet játszik az árak szabályozásában is, az egyetemes szolgáltatási elv érvényre juttatása. A postai iparágban az egyetemes szolgáltatás elve azt kívánja meg, hogy minden európai uniós felhasználó számára földrajzi elhelyezkedéstől függetlenül, megfizethető áron és meghatározott minőségben hozzáférhető legyen a postai szolgáltatások meghatározott minimuma.

Európában az egyetemes szolgáltatási kötelezettség biztosításának és finanszírozásának módja sokáig egy jogszabályok által létrehozott monopolhelyzet fenntartása volt. A szabályozás az egyetemes szolgáltatók (a nemzeti postavállalatok) számára a szolgáltatások bizonyos nyereséges szegmenseit (levélküldemények) kizárólagosan

fenntartotta (úgynevezett fenntartott szolgáltatások köre), s e területek többletnyeresége finanszírozta a szolgáltatónak az egyetemes szolgáltatási kötelezettségéből fakadó terheit. Tehát az egyetemes szolgáltatási elv két módon is befolyásolja a postai szolgáltatások árszabályozását: egyrészt az egyetemes szolgáltatási elv mögött álló jóléti és egyéb hatékonyságbeli¹ megfontolások megkívánják az árak kontrollját, másrészt a finanszírozására szolgáló fenntartott szolgáltatási kör olyan adminisztratív belépési korlátokat teremtett, ami bizonyos piaci szegmensekben monopolhelyzetet és más piaci területeken is jelentős piaci erőt hozott létre, ekképp meghatározva, hogy mely piaci szegmensekben van szükség a verseny hiányában szabályozói beavatkozásra.

A postai piacokon az utóbbi években zajló piacnyitásnak köszönhetően a potenciális és tényleges belépők elvileg hatékonyan korlátozhatnák az inkumbens postai vállalatok árazási döntéseit, ám a levélküldemények korábbi monopolizált szegmenseinek többségében alig csökkent az egyetemes szolgáltatók domináns piaci részesedése és ennek köszönhető piaci ereje (lásd Kiss [2010], [2013]), így hatásos verseny hiányában e területeken továbbra is indokolt lehet az árak szabályozása.

Ahogy az előzőekben már említettük, a postai szolgáltatások szabályozásában a tisztán hatékonysági kritériumok érvényesítését korlátozhatják különböző jóléti célok, mint például az egyetemes szolgáltatási kötelezettség. Az e kötelezettségből fakadó árdiszkrimináció-mentesség például eleve akadályozhatja, hogy az egyes szolgáltatási (például földrajzi) területeken a tényleges költségeken alapuló árakat alkalmazzanak. Így a vállalatok bizonyos szolgáltatásokat nem értékesíthetnek különböző fogyasztóknak különböző árakon: például földrajzilag kiegyenlített tarifákat kell használniuk függetlenül attól, hogy a tényleges költségek területenként jelentősen eltérhetnek egymástól.

A korábban fenntartott szolgáltatások által biztosított keresztfinanszírozás esetén a magas hálózati költségű (például ritkán lakott vidéki területek fogyasztóinak nyújtott) területi szolgáltatáson keletkezett veszteséget a jövedelmező területeken nyújtott (például sűrűn lakott városi régió fogyasztói vagy nagy üzleti fogyasztóknak nyújtott) szolgáltatás nyeresége ellensúlyozta. A költségektől ily módon eltérített tarifák azonban a szabad piaci belépés esetén – aminek lehetőségét a piacnyitás megteremtette – nem megfelelően ösztönöztek a belépésre.

A területileg egyenlővé tett tarifák a mesterségesen nyereségessé tett piaci szegmensben „túl sok” belépésre készítetnek (a nem hatékony szolgáltatók is belépnek), míg a veszteségessé tett területeken „túl kevés” belépésre ösztönöznek (hatékony szolgáltatók sem lépnek be). Ráadásul az így torzított belépések finanszírozási prob-

¹ A postai iparág szabályozási reformjában – az egyes postai irányelvek megszületésekor – rendszeresen használt érv, hogy az Európai Unió versenyképességének javulása megkívánja az információs és kommunikációs szolgáltatások hatékonyságának javítását, és ennek részeként ezen infokommunikációs piacok – köztük a postai piacok – egységes európai belső piacának megteremtését.

lémákat is okoznak: a korábban nyereséges területek profitja eltűnik, így az egyetemes szolgáltató egyetemes szolgáltatási kötelezettségéből eredő veszteségei nem térülnek meg más piaci szegmensből származó eredményéből.

Bármilyen árszabályozási elvre is vezetnek a megfelelő szabályozói környezetre alkalmazott elméleti modellek (költségalapúak vagy a költségektől adott mértékű eltérést ajánlók), két információs probléma nehezíti a hatékony árszabályozási elvek alkalmazását. Az egyik fontos módszertani kérdés abból a helyzetből ered, hogy ha nincs a szolgáltatót hatékony működésre, vagyis az erőforrások hatékony felhasználására, költségminimalizálásra kényszerítő verseny, akkor a szabályozásnak kell a verseny e kényszerítő erejét pótolnia. Ebből az következik, hogy az inkumbens szolgáltató tényleges hálózata, eszközei nem biztos, hogy megfelelő alapot szolgáltatnak a költségszámításhoz [a szakirodalomban felülről lefelé építkező (*top-down*) modellnek nevezett eljárásban, amely egy elméleti kiindulópontként szolgálhat, a szolgáltató tényleges hálózatából indulnak ki, és annak költségeit bontják le fokozatosan az egyes hálózati elemekre]. Ezt az információs problémát fokozza, hogy a szabályozási helyzet aszimmetrikus, a vállalat költségeiről a szabályozó rosszabbul informált, és nehezen is képes ellenőrizni a vállalat által benyújtott költségadatokat. Közben pedig az inkumbensnek érdekében áll a szolgáltatások költségeit magasabbnak mutatni. Ezért e két információs probléma (a hatékony működésre ösztönzés és a költségadatok hitelessége) miatt elterjedt, hogy a szabályozó az inkumbens költségeinek ellenőrzéséhez valamilyen viszonyítási pontot (*benchmark*) alkalmaz. [Ez gyakran egy alulról épített (*bottom-up*) modell, ami a hálózat költségeit nem a létező infrastruktúra elemeiből, hanem egy tervezett, hatékony mérnöki hálózat modelljéből számítja, vagy az árszabályozás módszerébe megpróbál megfelelő ösztönzőket beépíteni, például az ársapka-szabályozás bizonyos elemeit, amiről később lesz szó].

A postai iparág európai szabályozásában az árszabályozás gyakorlatát korábban túlnyomórészt az árak *ex ante* hatósági megállapítása vagy legalább *ex post* ellenőrzése jellemezte. Később az ársapka-szabályozás kezdett elterjedni. Más hálózatos iparágakkal szemben a postai szabályozásban igen kevés példát találni arra, hogy az említett alulról épített modelleket használnának az inkumbens szolgáltatók költségadatainak ellenőrzésére, néhány tagország szabályozói gyakorlatában inkább az árak nemzetközi összevetését használják viszonyítási alapként.

A továbbiakban áttekintjük, hogy a postai árszabályozásra és a költségszámítások módjára milyen előírásokat fogalmaznak meg a szabályozás keretét adó uniós jogszabályok, majd az egyes tagországokban alkalmazott szabályozói gyakorlatot vizsgáljuk, bemutatva hogy mely postai szolgáltatások tartoznak az egyetemes szolgáltatási körbe, valamint hogy azon belül mely szolgáltatások árait szabályozzák, és milyen árszabályozási módszereket alkalmaznak az egyes országokban. Végül pedig az árak alakulását hasonlítjuk össze, elsősorban a szabályozott piaci szegmensekben.

AZ ÁRAKKAL KAPCSOLATOS UNIÓS IRÁNYELVEK ÉS ALKALMAZÁSUK AZ EGYES TAGORSZÁGOK SZABÁLYOZÁSÁBAN

A postai szolgáltatások szabályozásával kapcsolatban az Európai Unió eddig három, egymásra épülő irányelvet fogadott el, amelyekben az árakkal kapcsolatos előírásokat is rögzítenek. A 97/67/EK-irányelv (első postai irányelv) 5. fejezetének 12. cikke fogalmazta meg azt a követelményt, hogy az egyetemes szolgáltatásokat alkotó szolgáltatások árai költségeken alapuljanak, átláthatók és megkülönböztetésektől mentesek, továbbá megfizethetők legyenek. Ugyanennek az irányelvnek a 14. cikke rendelkezik a fenntartott² és a nem fenntartott szolgáltatások költségeiről, amely szerint a közvetlenül felhasználható költségeket csak arra lehet felhasználni, amelyre elszámolták.

A 2002/39/EK-irányelv (második postai direktíva) annyival egészítette ki a 97/67/EK-irányelv 12. cikkét, hogy ha az egyetemes szolgáltató különdíjakat alkalmaz cégek, nagylevelezők vagy mások küldeményeinek előszortírozásával nagy mennyiségben feladó közvetítők számára, akkor az áraknak vissza kell tükrözniük az egyedi és a standard postai küldemények kezelése közötti költségkülönbséget (elmaradó költségeket). Ezeket a kedvezőbb díjakat kell alkalmazni minden ügyfélkör esetén, amelyek hasonló feltételek mellett veszik igénybe a szolgáltatást. Ezenkívül az irányelv megtiltotta a fenntartott terület szolgáltatásinak bevételeiből az egyetemes szolgáltatásokon kívüli szolgáltatások keresztfinanszírozását.

A jelenleg érvényben lévő harmadik postai irányelv (2008/6/EK-irányelv) 7. cikkéhez tartozó melléklet pontosítja az 1. első irányelv 9. cikkének tartalmát, amely az egyetemes szolgáltatási kötelezettség méltánytalan pénzügyi terheit szabályozza. Az egyetemes szolgáltatás nettó költségein a szolgáltatás nyújtása nélkül és nyújtásával elérhető költségszintek különbségét értjük. Figyelembe kell venni az ésszerű nyereséghez való jogot, a költséghatékonysági ösztönzőket, valamint a létrejövő nem tárgyi és piaci előnyöket is. Az ilyen méltánytalan nettó költségek megoszthatók a szolgáltatók vagy a fogyasztók között, akár az általuk finanszírozott kompenzációs alapon keresztül. A harmadik postai irányelv 12. cikke már egyértelműen megfogalmazza a hatékony szolgáltatás nyújtására való ösztönzés igényét. A postai küldemények árára vonatkozóan a megfizethetőség követelményének hangsúlyozása gazdasági szempontból nem tűnik igazán indokoltnak, mivel a postai költségek csekély részét képviselnek egy tipikus háztartás kiadásaiban. Az európai uniós keretszabályozás

.....
² A postai piacok szabályozásának sajátossága, hogy sokáig az egyetemes szolgáltatásokon belül megkülönböztettek úgynevezett fenntartott szolgáltatásokat, amely szolgáltatásokat kizárólag az egyetemes szolgáltató nyújthatta (hogy e szolgáltatásokon elért profitjából finanszírozhassa az egyetemes szolgáltatások terheit), vagyis e fenntartott területeken a szabályozás teremtette meg a szolgáltató monopolhelyzetét. E fenntartott szolgáltatások határai (hogy milyen küldemények és milyen súlyhatárokon belül tartoznak e körbe) többször változott és végül a harmadik postai irányelv törölte el teljesen, éppen a teljes piacnyitás folyamataként.

1. TÁBLÁZAT • A nemzeti szabályozó hatóság hogyan ellenőrzi a megfizethetőséget?

Eljárás	Ország
Nincs teszt	Görögország, Finnország, Lettország, Litvánia, Luxemburg, Magyarország, Románia, Svájc
Áremelés elfogadása	Ausztria, Lengyelország
Alkalmi, többletényezés értékelés, konzultációk, fogyasztói felmérés	Cseh Köztársaság, Írország, Málta, Szlovénia
Ársapka	Belgium, Egyesült Királyság, Észtország, Hollandia, Németország, Norvégia, Olaszország, Portugália, Svédország
Fogyasztói áridexszel történő összehasonlítás	Spanyolország, Szlovákia
Nem válaszolt	Bulgária, Ciprus, Dánia, Izland, Liechtenstein

Forrás: *Copenhagen Economics* [2012] 196. o. alapján.

nem is tartalmaz részletes előírásokat ezzel kapcsolatban. A tagállamok szabad kezet kaptak annak eldöntésére, hogy milyen módszerekkel ellenőrzik az árak megfizethetőségét (1. táblázat).³

Az árakra vonatkozó átláthatóság és a megkülönböztetésmentesség előírása a versenyellenes piaci magatartásokat akadályozza, vagy legalább is megnehezíti. Kevésbé van lehetősége a domináns postai szolgáltatóknak versenyellenes árazásra, ha a kedvezmények rendszere mindenki számára átlátható. Továbbá a diszkriminációmentesség követelménye azt írja elő, hogy mindenki számára, aki ugyanazon feltételek mellett adja fel ugyanazon típusú küldeményeit, azonos árakat és egyéb szerződési feltételeket kell alkalmazni, ami szintén a versenyellenes magatartást nehezíti.

Az egyetemes szolgáltató árai átláthatóságának biztosítása a legtöbb országban a hatályos árlisták nyilvánossá tételével valósul meg. Mint a 2. táblázatban látható, néhány országban semmilyen jogszabályi előírás nincs erre vonatkozóan; míg néhányban kötelező az árazási alapelvek közzé tétele is, azaz például hogy milyen feltételekkel lehet kedvezményt elérni az alapárból. Két országban a szabályozó hatóság számára jelenteni kell minden egyedileg kialakított árszerződés részleteit (*Copenhagen Economics* [2012] 160. és 206. o.)

A *Copenhagen Economics* [2012] felmérésében a megkülönböztetésmentesség előírását a válaszadó országok fele fogalmazta meg valamilyen formában, leginkább a „hasonló feltételek” melletti szolgáltatásnyújtás előírásaként (3. táblázat). Ritkább esetben azt is előírták, hogy a konkurens szolgáltatót is ugyanolyan elbánásban kell részesíteni, mint az általános fogyasztókat. Ezt az adott országok egyenlő arányban próbálják meg előzetes intézkedések/előírások segítségével biztosítani és utólagos tesztekkel ellenőrizni. Ausztria és Szlovákia esetében mindkét módszert alkalmazák. (*Copenhagen Economics* [2012] 206–207. o.)

³ A következő elemzésekben az uniós tagországokon felül Izland, Liechtenstein, Norvégia, Svájc is szerepelnek.

2. TÁBLÁZAT • Van megfogalmazott kritérium a tarifák átláthatóságára?

Válasz	Ország
Igen	Ausztria, Cseh Köztársaság, Németország, Spanyolország, Franciaország, Írország, Olaszország, Litvánia, Portugália, Románia, Svédország, Szlovákia
Nem	Belgium, Svájc, Észtország, Görögország, Finnország, Hollandia, Lettország, Luxemburg, Lengyelország, Magyarország, Málta, Norvégia, Szlovénia
Nem válaszolt	Bulgária, Ciprus, Dánia, Egyesült Királyság, Izland, Liechtenstein
<i>A nemzeti szabályozó milyen eszközökkel biztosítja az átláthatóságot?</i>	
Nincs jogszabályi előírás	Cseh Köztársaság, Hollandia, Magyarország, Svájc
Nyilvános árlista	Ausztria, Belgium, Észtország, Finnország, Franciaország, Görögország, Írország, Lengyelország, Lettország, Litvánia, Luxemburg, Málta, Németország, Olaszország, Portugália, Románia, Spanyolország, Svédország, Szlovákia, Szlovénia
Nyilvános árazási alapelvek	Észtország, Litvánia, Portugália, Svédország
Extrák nélküli alapárak	Írország
Egyéni megállapodások részletei	Észtország, Szlovákia
Egyéb módszer (fogyasztói jelentések)	Norvégia, Svédország
Nem válaszolt	Bulgária, Ciprus, Egyesült Királyság, Izland, Liechtenstein

Forrás: Copenhagen Economics [2012] 206. o. alapján.

3. TÁBLÁZAT • Előírják-e a megkülönböztetésmentes tarifákat?

Válasz	Ország
Igen	Ausztria, Finnország, Görögország, Hollandia, Litvánia, Németország, Olaszország, Portugália, Románia, Spanyolország, Svédország, Szlovákia
Nem	Belgium, Cseh Köztársaság, Észtország, Franciaország, Lengyelország, Lettország, Luxemburg, Magyarország, Málta, Norvégia, Svájc, Szlovénia
Nem válaszolt	Bulgária, Ciprus, Dánia, Egyesült Királyság, Írország, Izland, Liechtenstein
<i>Mivel biztosítja a nemzeti szabályozó hatóság a diszkriminációmentes árakat?</i>	
Előzetes árelfogadás és árak nyilvánosság tétele	Ausztria, Ciprus, Görögország, Franciaország, Írország, Lengyelország, Lettország, Luxemburg, Málta, Németország, Portugália, Románia, Spanyolország, Szlovákia, Szlovénia
Utólagos tesztek	Ausztria, Belgium, Cseh Köztársaság, Észtország, Finnország, Hollandia, Litvánia, Olaszország, Németország, Norvégia, Portugália, Svédország, Szlovákia
Egyéni megállapodások részletei	Belgium
Nem alkalmazható	Svájc

Forrás: Copenhagen Economics [2012] 207. o. alapján.

KÖLTSÉGSZÁMÍTÁS MÓDSZERTANI KÉRDÉSEI

Költségalap – múltbeli vagy jelenbeli költségek

Az árszabályozást megalapozó költségek számítása szempontjából nem mindegy, hogy az eszközöket bekerülési értéken veszik számításba, vagyis múltbeli költségekkel számolnak (*Historical Cost Accounting, HCA*), vagy jelenbeli (pótlási) költségeken (*Current Cost Accounting, CCA*). Az előbbi nem ösztönöz kellően a nem hatékony hálózati elemek fejlesztésére, az utóbbi viszont bizonytalanabbá teszi a vállalatok számára a beruházások megtérülését. A költségalapok közötti választás nem független a korábban tárgyalt kérdéstől, hiszen egy hipotetikus, hatékony hálózat aluról építkező (*bottom-up*) modellje jellegénél fogva csakis a jelenbeli költségeken (*CCA*) alapulhat, ezzel szemben a vállalat tényleges hálózatából kiinduló felülről lefelé építkező (*top-down*) modellben megválasztható a költségalap (*HCA*).

A *Copenhagen Economics* [2012] felmérése szerint a legtöbb tagország bekerülési költséget (*HCA*) alkalmaz (Ausztria, Cseh Köztársaság, Finnország, Franciaország, Görögország, Hollandia, Írország, Lengyelország, Luxemburg, Málta, Norvégia, Portugália, Románia, Svájc, Svédország, Szlovákia, Szlovénia), és csak egyetlen nemzeti szabályozó, a finn válaszolta, hogy a költségszámítás alapjaként a jelenbeli költségek alkalmazását (*CCA*) írja elő.

Míg más iparágakban (például távközlés) a jelenbeli költségek alkalmazása terjedt egyre jobban el, addig a postai iparágban erre alig van példa. Ez azért problémás, mert a verseny hiányában a szabályozásnak kellene pótolni az ösztönzést az erőforrások hatékony hasznosítására, az innovációra, de ha a szolgáltatók az árakban az eszközök bekerülési költségét érvényesíthetik, akkor kisebb az ösztönzés, hogy hatékonyabb (olcsóbb) eszközökkel helyettesítsék a meglévőket. Ráadásul, ha a hozzáférési díjak (előszortírozási, feldolgozási kedvezmények) szabályozása a múltbeli költségeken alapul, akkor azok a postai tevékenységi lánc felső szintjén nem megfelelő jelzéseket fognak adni a szolgáltatóknak a belépésre, távol tarthatnak hatékonyabb versenytársakat (konszolidátorokat, postai közvetítő vállalkozásokat), vagy belépésre ösztönözhetnek kevésbé hatékonyakat.

A költségfelosztás módszertana

A közgazdaságtan egyik ismert tétele, hogy a hatékony árak a határköltséggel egyenlők. A határköltséggel egyenlő árak Pareto-optimális kibocsátáshoz vezetnek, a vállalatok csak normál profitot realizálnak, és hatékonyan használják ki a kapacitásukat. A határköltségen alapuló ár így biztosítja egyrészt, hogy a piacon működő vállalatok az általuk elérhető legmagasabb gazdasági hatékonysággal működjenek, másrészt ilyen ár mellett a (nettó) fogyasztói többlet – vagy általánosabb megfogalmazásban

a társadalmi jóléti többlet – a lehető legnagyobb. A határkölségen alapuló árképzés megvalósításának azonban van néhány problémája. Az egyik, hogy bizonyos körülmények között nem biztosítja a vállalat összes költségeinek a megtérülését. Hálózati infrastruktúrát igénylő szolgáltatások esetén gyakori, hogy a jelentős fix költségek és/vagy degresszív változó költségek miatt csökkenő átlagkölség (vagyis növekvő mérethozadék vagy méretgazdaságosság) jellemzi a szolgáltatási tevékenységet. Ilyenkor a határkölség alacsonyabb az átlagkölségnél, így a határkölséggel egyenlő árak veszteséget okoznak a szolgáltatónak. Márpedig a szolgáltatók hosszú távú kiegyensúlyozott működése érdekében az összes költségeknek (állandó költségeknek is) meg kell térülnie. Ennek érdekében a különböző szolgáltatások árainak a határkölség felett egy további többletet is tartalmazniuk kell. Az azonban nem triviális kérdés, hogy e többletet hogyan osszák meg az egyes szolgáltatások árain.

Számos közszolgáltatás-szabályozásban sokáig népszerű teljesen felosztott költségek (*Fully Allocated Cost – FAC, vagy Fully Distributed Cost, FDC*) elve tulajdonképpen átlagkölségen alapuló árszabályozást jelent, hiszen a vállalat minden költségét forgalomarányosan szétosztják a hálózati elemek között, és ebből számolnak egységkölséget. Tehát a költségek teljesen felosztásakor nem törekednek a határkölség kiszámítására, hanem egy konstruált átlagkölség lesz az árszabályozás alapja.⁴ A másik, a szabályozói gyakorlatban gyakran népszerű megoldás a hosszú távú különbözeti költségek (*Long Run Incremental Cost, LRIC*) használata.

Egy ilyen modellben azt kell számszerűsíteni, hogy adott szolgáltatás biztosítása mennyi (elkerülhető) többletköltséget okoz a szolgáltatónak. Ezen elkerülhető többletköltségek tartalmazhatnak az adott szolgáltatás nyújtásához szükséges majdnem állandó költségeket (*almost fixed cost*) is. Aztán ezen addicionális (különbözeti) költségeket leosztják az egyes szolgáltatásegységekre. Tehát egy szolgáltatásegységnek a LRIC modellben számított költsége tulajdonképpen az átlagos különbözeti költséget, másként fogalmazva: a határkölség átlagos nagyságát mutatja.⁵ A LRIC modell tulajdonképpen a határkölségen alapuló árképzést igyekszik közelíteni, vagy másként fogalmazva: a határkölség diszkrét megközelítését adja.

Természetesen ebben az esetben is fennállhat az a probléma, hogy a LRIC költségeken alapuló árak nem fedezik a vállalat összes költségét (hiszen a határkölség értékét próbálják közelíteni). Ezt gyakran úgy korrigálják, hogy a különbözeti költségeken felüli általános és közös költségek fedezésére a LRIC költségre a végén ráraknak egy többletet (*mark-up*), vagyis a LRIC költségszámítás végén a közös költségeket felosztva még hozzáadják a modellben kapott átlagos különbözeti költségekhez. Ez azonban már a vállalatok termelési és allokációs döntéseit torzítani fogja.

⁴ Több termék esetén a többtermékes vállalatokra alkalmazott úgynevezett sugár menti átlagkölséget fogja közelíteni.

⁵ Ezért nevezik olykor hosszú távú átlagos különbözeti költségnek is (*Long Run Average Incremental Cost*).

Tehát elsősorban a közös költség felosztásának módja tesz különbséget a teljesen felosztott költségek (FAC) és a hosszú távú különbözeti költségek (LRIC) alapján történő elszámolás között. Ha a közös költségek számottevők, akkor a FAC módszer várhatóan túlbecsli az elkerülhető költségeket (ha nem kellene egyetemes szolgáltatást nyújtani), míg a LRIC viszonylag pontosabb eredményre vezet. Minél nagyobb a „különbözet” része a LRIC elszámolásban, annál közelebb kerül az eredmény a FAC módszeréhez. A két módszer az eszközök értékelésének módjában is eltér egymástól. Az LRIC módszer a folyó értéken tartja nyilván, míg az FAC használata esetén többnyire a bekerülési költségeken számítják az eszközök értékét. Bár a befektetett eszközöket a költségeknek kis részét teszik ki, az eszközök emelkedésének hatására az LRIC hajlamos magasabb költségeket eredményezni (*Frontier Economics* [2013] 74–75. o.).

A LRIC módszer azért előnyös a FAC módszerhez képest, mert a határköltséget igyekszik közelíteni. Mindkét módszer komoly hátránya azonban, hogy nem vizsgálják, mekkora többletet érdemes jóléti szempontból a különböző szolgáltatások áraira terhelni, vagy másként fogalmazva: hogyan terítsék szét ezt a finanszírozási terhet a különböző szolgáltatások között. Ha a határköltség feletti árakat kell érvényesíteni ahhoz, hogy a szolgáltatók ne legyenek veszteségesek (az egyetemes szolgáltatások megtérüljenek), akkor tulajdonképpen egyfajta jóléti átváltással szembesülünk: a határköltséghez képest magasabb árak csökkentik a vállalati veszteséget, de egyben csökkentik a fogyasztói jólétet is (egy termelői többlet–fogyasztói többlet átváltás lép fel).

Az előző két módszer nem teszi lehetővé e jóléti átváltás elemzését. A kívánatos az lenne, hogy azon szolgáltatások árát növeljék jobban (vagyis azok viseljenek többet a vállalati veszteség finanszírozásából), amelyek esetében az árnövekedés kisebb mértékben csökkenti a fogyasztói jólétet (a fogyasztói többletet). Ez az ismert Ramsey-árazáshoz vezet. Az egyes szolgáltatások áraira kirótt Ramsey-rés nagysága az árérzékenységektől függ. Úgy kell a különböző szolgáltatások árain elosztani ezt a finanszírozási terhet, hogy az így keletkező hatékonyságvesztés a lehető legkisebb legyen: az árérzékenyebb (magasabb árrugalmasságú) szolgáltatások árát kisebb mértékben, míg a kevésbé árérzékeny szolgáltatások árát jobban érdemes növelni. A Ramsey-árazás előnye jóléti szempontból tagadhatatlan. Minden olyan módszer jobban torzít (nagyobb jóléti veszteséggel jár), amely az itt vázolt jóléti átváltást nem veszi figyelembe az árakra rátett többlet számításakor.

Ennek ellenére a postai piacokon alig találni példát a Ramsey-árazás alkalmazására. A közös költség felosztására a legtöbb európai uniós országban a teljesen felosztott költségeknek egyik módszerét, az egyenlő arányú kulcs (*Equi-Proportional Mark-Up, EPMU*) módszert alkalmazzák, ahogy az a 4. táblázatban látható. Ennél a típusú FAC eljárásnál a közös költségeket a forgalom (küldeménymennyiség vagy árbevétel) arányában osztják szét az egyetemes és nem egyetemes szolgáltatások között. Népszerűsége az egyszerűségének köszönhető, bár nem tükrözi a valós képet a költségszerkezetről, hiszen a keresleti hatásokat figyelmen kívül hagyja. Három

4. TÁBLÁZAT • A közös költség felosztásának módszere

Válasz	Ország
Egyenlő arányú felosztás, EPMU (FAC)	Ausztria, Belgium, Cseh Köztársaság, Franciaország, Hollandia, Írország, Lengyelország, Litvánia, Málta, Németország, Portugália, Románia, Svájc, Svédország, Szlovákia, Szlovénia
Hosszú távú (átlagos) különbözeti költség (LRIC)	Luxemburg, Németország, Spanyolország
Ramsey-árazás	Németország
Egyéb	Ausztria, Cseh Köztársaság, Észtország, Finnország, Görögország, Magyarország, Norvégia, Svédország
Nem választott	Bulgária, Ciprus, Dánia, Egyesült Királyság, Izland, Lettország, Liechtenstein, Olaszország,

Forrás: *Copenhagen Economics* [2012] 224. o.

országban alkalmazzák a hosszú távú különbözeti költségeken alapuló (LRIC) módszert, és csupán egyetlen országban, Németországban alakítottak ki Ramsey-árazást (*Copenhagen Economics* [2012] 224. o.).

Annak, hogy a Ramsey-árazás a fenti jóléti előnyei ellenére mégsem terjedt el ebben az iparágban, több oka is lehet. Először is ez a szabályozási modell igen információigényes. A szabályozónak ismernie kell a különböző piaci szegmensek árérzékenységét. Márpedig a szabályozó hatóságok számára ilyen részletes piaci információk ritkán állnak rendelkezésre (főleg a postai iparágban: több, a nemzeti postai iparági szabályozó hatóságokat vizsgáló és értékelő tanulmány hangsúlyozta, hogy az európai uniós tagországok többségében nincs elég személyi és anyagi erőforrás a postaszabályozással foglalkozó hatóságok vagy szervezeti egységek számára).⁶

Másodszer a Ramsey-módszerrel meghatározott árak nem biztos, hogy megfelelnek a postai iparág szabályozásában előírt diszkriminációmentességnek, mivel a Ramsey-rés nagysága függhet attól, hogy az adott szolgáltatást milyen célra használják. Például előfordulhat, hogy egy nagylevelező állami intézmény kevésbé árérzékeny, mint egy ugyanolyan nagy levélforgalmat produkáló üzleti vállalkozás. Így annak ellenére, hogy azonos feltételeknek megfelelő ügyfelekről van szó, a Ramsey-módszer alapján az egyetemes szolgáltatónak különböző árakat kellene érvényesítenie számukra. Ezért nehéz megvédeni a versenyellenes megkülönböztetés vádjától. Pedig a lényeg éppen az, hogy ez jóléti szempontból kívánatos lenne: a Ramsey-árazásnál ezeket az eltéréseket figyelembe véve a különböző piaci szegmensekben kalkulálni lehet az áraknak a határkölségektől való, legkevesebb torzítást

⁶ Ennek a problémának egyik megoldása lehet a megfelelően tervezett *globális ársapka* (*Laffont–Tirole* [2000] 4.7. fejezet). A globális ársapka több termék, szolgáltatás átlagos árnövekedésének felső korlátját szabja meg, de azon belül a vállalatok szabadon dönthetnek, hogy mely termékek árait milyen mértékben emelik. Így a szabályozás a vállalatokra hárítja át az egyes piaci szegmensek megfelelő árának kalkulálását, amihez e szolgáltatók nagyobb valószínűséggel rendelkeznek megfelelő piaci információkkal. Az ársapka-típusú szabályozásban gyakran alkalmaznak ilyen termékkosárra számított ársapkát.

okozó eltérítését. Az árnak olyan felhasználás (szolgáltatás) esetén kell nagyobbak lennie, ahol kisebb a költségektől való eltérítésnek a jóléti vesztesége. Erről azonban nehéz a nem közgazdász közönséget meggyőzni.

A harmadik ok pedig, amely távol tartja a szabályozói gyakorlatot a Ramsey-árazástól, egy szélesebb értelemben vett politikai szempont: a lakossági tarifák jobban szem előtt vannak, mint a nagylevelezőké. Több tanulmány szerint a levélküldemények piaci szegmensében a lakossági egyedi küldemények kevésbé árérzékenyek, mint az üzleti ügyfeleké. Vagyis a Ramsey-árazás a kevésbé árrugalmas lakossági ügyfelekre arányaiban többet hárítana az egyetemes szolgáltatások finanszírozásából, mint az árérzékenyebb üzleti ügyfelekre. Ezt a politikai döntéshozók kevés helyen vállalják.

Az egyetemes szolgáltatási kötelezettség nettó költségének számítása

Az egyetemes szolgáltatások áraival szembeni követelmény az is, hogy ezen egyetemes szolgáltatási kötelezettség terheinek meg kell térülnie a szolgáltatók számára. Ezért ezek árainak szabályozását az is befolyásolja, hogy miként számítják e terheket. Követelmény, hogy a kalkulációnak nettó költségeken kell alapulniuk. Ezen nettó költségek számolására jelenleg három módszert alkalmaznak (*Frontier Economics* [2013] 4. o.):

- hiánymegközelítés teljesen felosztott költségekkel (*Deficit Approach, DA*),
- nettó elkerülhető költség (*Net Avoidable Cost, NAC*),
- a jövedelmezőség költsége (*Profitability Cost Approach, PCA*).

DA: a hiánymegközelítésben a veszteséget termelő egyetemes szolgáltatások összes veszteségét csökkentik azoknak az egyetemes szolgáltatásoknak a profitjával, amelyeken nyereséget tudtak elérni (uo. 36. o.):

$$\sum_{i=1}^n C_i - R_i, i = 1, 2, \dots, n$$

NAC: a nettó elkerülhető költség módszerével az egyetemes szolgáltatásokat különböző tényezők szerint elemzik (célterület, feladó típusa stb.). Ebben az esetben a nettó költség a minden területen egységes árazás kötelező alkalmazásából fakad. A különbség a hiánymegközelítés módszeréhez képest, hogy itt csak a veszteséges területek számítanak (ahol a költségek meghaladják a bevételeket – uo. 38. o.):

$$\sum_{i=1}^n C_i - R_i, \text{ ahol } R_i < C_i, i = 1, 2, \dots, n$$

PCA: e módszerben az egyetemes szolgáltatás nettó költsége az egyetemes szolgáltató által a liberalizált piacon elérhető profitok különbségéből számítandó (egyetemes szolgáltatás nyújtásával és nélküle – uo. 43. o.).

Van számos különbség a módszerek között. A *hiánymegközelítés* során tulajdonképpen azt feltételezzük, hogy ha megszűnik az egyetemes szolgáltatás nyújtásának kötelezettsége, az inkumbens felhagy az összes ilyen szolgáltatással. A *nettó elkerülhető költség* módszere esetén csak a veszteséges szolgáltatások nyújtása szűnne meg, míg a *jövedelmezőség költségének* módszere szerint a szolgáltató úgy alakítaná át rugalmasan a termékeit, hogy maximalizálja a profitját. Egy másik különbség az, hogy a hiánymegközelítésben a teljesen felosztott költségek (FAC) elvét alkalmazzák, míg elméletben a másik kettő esetben az elkerülhető/járulékos költségeket. A gyakorlatban a nettó elkerülhető költség (NAC) módszert is számítják a teljesen felosztott költségekre alapozva (uo. 4. o.).

A szolgáltató hatékonyságát egyedül a jövedelmezőségköltség (PCA) megközelítésben veszik figyelembe. Bár a gyakorlatban lehetőség lenne rá, sem a NAC módszernél, sem a DA módszernél nem támaszkodnak hatékonysági szempontokra. A módszerek különbözőképpen értékelik az egyetemes szolgáltatás megszüntetésének keresletre gyakorolt hatását is. A PCA megközelítés a keresletre és az egyetemes szolgáltató piaci részesedésére gyakorolt hatást is figyelembe veszi. A NAC módszer esetén nincs kizárva annak a lehetősége, hogy ezt is számításba vegyék, erre azonban az eddigi gyakorlatban még nem volt példa. A legszerteágazóbb adatigénye a PCA megközelítésnek van, míg a DA eljáráshoz szükséges a legkevesebb adat. Az 5. táblázatban láthatjuk, hogy összesen 12 országot találunk, ahol az egyetemes szolgáltatás nettó költségét számítják valamelyik módszerrel (uo. 4–5. és 51. o.). Jellemző, hogy azon országokban, ahol a piacnyitás korábban megtörtént, főként a piaci szempontokat jobban megragadó PCA eljárást alkalmazzák.

5. TÁBLÁZAT • Milyen módszert alkalmaztak az egyetemes szolgáltatás nettó költségeinek számítására (zárójelben a költségszámítás éve)

Válasz	Ország
DA módszer	Belgium (2000–2010 évente), Észtország (2009 óta évente), Olaszország (2010-ig évente)
NAC módszer	Bulgária (2012), Dánia (2007), Írország (2009), Norvégia (2002-ig évente), Spanyolország (2005–2010 évente)
PCA módszer	Dánia (2008), Egyesült Királyság (2008), Finnország (csak előírás, még nem alkalmazták), Hollandia* (2012), Norvégia (2002-től évente), Szlovákia (2010 és 2012)

* Hollandiában a PCA és DA módszer alkalmazását is megengedi a jogszabály, de a 2012-es számításakor a PCA módszert alkalmazták.

Forrás: *Frontier Economics* [2013] 6. és 28. o. alapján.

AZ ÁRSZABÁLYOZÁS TERÜLETEI ÉS MÓDSZEREI
AZ EU-TAGORSZÁGOKBAN

Az egyetemes szolgáltatások árszabályozásának szükségességét a postai irányelvek nyíltan nem mondják ki, azonban számos országban alkalmazzák őket. Ugyanakkor a szabályozott árú küldemények köre eltérő az egyes országokban. A 6. táblázat a)–g) oszlopa összefoglalja, hogy az egyes tagországokban mely piaci szegmensekben szabályozzák az árakat. A legtöbb tagországban az árszabályozás az egyetemes szolgáltatásokra vonatkozik, de van, ahol az egyetemes szolgáltatásoknak csak azon szegmenseire terjed ki, ahol nincs érzékelhető verseny.

6. TÁBLÁZAT • Milyen területeken szabályozzák az árakat?

KÉRDÉSEK

1. Szabályozott-e az ár a következő piacokon: a) egyedi feladású levelek, b) csoportos levélfeladás, c) csoportos reklámküldemények, d) újságok, magazinok, e) nem elsőbbségi levelezés, f) egyedi feladású csomagok, g) csoportos csomagfeladás?
2. Készítettek-e a nettó költségekre vonatkozó tanulmányt (2012-ig)?
3. Támogatták-e közpénzekből az egyetemes szolgáltatót?
4. Támogatták-e a kompenzációs alpból az egyetemes szolgáltatót?

	KÉRDÉS										Állami tulajdon részaránya
	1.							2.	3.	4.	
	a)	b)	c)	d)	e)	f)	g)				
Ausztria	I	I	I	I	–	I	I	N	N	I	52,8
Belgium	I	I	I	N	I	I	I	I	N	N	50+
Bulgária	I	–	–	N	I	I	–	N	N	N	100
Ciprus	I	I	N	N	N	I	N	N	N	I	100
Csehország	I	–	–	–	–	I	–	N	N	I	100
Dánia	I	–	I	N	I	I	I	N	N	I	100
Egyesült Királyság	I	N	N	N	I	I	N	N	N	I	100
Észtország	I	–	N	–	–	I	N	I	N	I	100
Finnország	I	N	N	N	I	I	N	N	N	N	100
Franciaország	I	I	I	I	I	I	N	N	N	I	100
Görögország	I	I	I	I	I	I	I	I	N	I	90
Hollandia	I	N	N	N	N	I	N	N	N	N	0
Horvátország	I	–	–	–	I	I	–	N	N	I	100
Írország	I	I	I	–	–	I	–	–	N	N	100
Izland	I	I	N	I	I	–	–	N	N	I	100
Lengyelország	I	N	N	N	I	I	N	N	I	I	100
Lettország	I	I	N	N	I	I	N	N	N	I	100
Liechtenstein	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	100
Litvánia	I	–	N	–	I	I	–	N	N	N	100
Luxembourg	I	I	N	–	–	I	–	N	N	I	100
Magyarország	I	N	N	N	I	I	I	N	N	I	100
Málta	I	I	I	I	–	I	I	N	N	I	0

6. TÁBLÁZAT (folytatás)

	KÉRDÉS										Állami tulajdon részaránya
	1.							2.	3.	4.	
	a)	b)	c)	d)	e)	f)	g)				
Németország	I	–	I	I	–	I	–	N	N	I	26
Norvégia	I	I	I	I	I	I	N	I	I	N	100
Olaszország	I	I	N	I	N	I	N	I	I	I	100
Portugália	I	I	–	I	I	I	I	N	N	I	100
Románia	I	I	I	I	I	I	I	N	N	I	75
Spanyolország	I	I	N	N	N	I	I	I	I	I	100
Svájc	I	I	–	I	I	I	I	I	N	N	100
Svédország	I	I	I	I	I	I	I	I	N	N	100
Szlovákia	I	I	I	I	I	I	I	I	N	I	100
Szlovénia	I	–	–	I	N	I	N	N	N	I	100

Forrás: WIK [2013b] alapján.

Ex ante, ex post és ársapka-szabályozás

Az árakat lehet *ex ante* szabályozni és *ex post* ellenőrizni. Az *ex ante* árszabályozás vagy a szabályozó hatóság által adott időszakra előírt hatósági árak formájában történik (mint például Magyarországon 2012 végéig a postai szektorban), vagy abban nyilvánul meg, hogy a szolgáltatóknak előre be kell jelenteni és engedélyeztetni kell a tervezett áremeléseket az ezen körbe tartozó szolgáltatások esetében, illetve előírhatnak az árak növekedési ütemének korlátjára vonatkozó formulát (*ex ante* ársapka-szabályozás). Az *ex ante* szabályozás azoknak a szolgáltatásoknak az árai esetében lehet kívánatos, ahol nincs hatásos verseny.⁷ Ez természetesen a postai iparágra is igaz, bár a szabályozói gyakorlatban nem mindig igazodik az *ex ante* szabályozott árú szolgáltatások köre a verseny hiányához. Arra is található példa, hogy az *ex ante* szabályozott árú szolgáltatások köre a versenyhiányos területek körénél bővebb, és arra is hogy szűkebb. Egyrészt nem minden tagországban kellően alátámasztott, hogy miért szabályozzák *ex ante* az összes egyetemes szolgáltatás árát (annak ellenére, hogy az egyetemes szolgáltatásokon belül az egyes szolgáltatások piaci feltételrendszere, a kialakult verseny mértéke igen eltérő), vagy éppen az összes postai szolgáltatás árát.

Úgy tűnik, hogy ezekben az esetekben az *ex ante* árszabályozás okaiban keveredik a szabályozás hatékonyságra ösztönző szerepe más, árakkal kapcsolatos szabályozói

⁷ A továbbiakban (követve a postai iparági szabályozással foglalkozó nemzetközi tanulmányok rendszerezését) *ex ante* árszabályozásnak az előzetes hatósági árakat és az áremelések szabályozói engedélyeztetését nevezzük (amely módszerek nem sok szabadságot, rugalmasságot hagynak a vállalatok döntéseinek), megkülönböztetve az ársapka-szabályozástól, amiről külön írunk.

célokkal (például az egyetemes szolgáltatások áraival kapcsolatos már tárgyalt követelményekkel. Másrészt bizonyos esetekben a nem versenyterületeknek csak egy szűkebb részén szabályozzák az árakat. Például Magyarországon a korábbi hatósági áras *ex ante* szabályozásban csak a fenntartott körben lévő szolgáltatások árát írták elő (például adott súlyhatár alatti levélküldeményekre), annak ellenére, hogy a Magyar Postának semmilyen, az egyetemes szolgáltatások körébe tartozó küldemény esetében nem volt versenytársa (a fenntartott kört definiáló súlyhatárnál nehezebb levélküldemények szegmensében sem).

Az árak *ex post* ellenőrzése kiegészítheti az *ex ante* árszabályozást, hiszen annak része lehet, hogy utólag ellenőrzik, hogy a szolgáltató megfelelt-e az *ex ante* előírásoknak. Két okból alkalmazhatják olyan területeken is, ahol nincs *ex ante* árszabályozás.

Egyrészt kialakult a verseny, de bizonyos szereplők a piaci erejükkel visszaélhetnek, gyakori hogy az árakat versenyjogi szempontból *ex post* ellenőrzik. Ilyen területeken nem ritka, hogy versenyszabályozás és iparági szabályozás metszi egymást: számos példája van a kommunikációs iparágakban (távközlés, posta), hogy a versenyhatóság és az iparági szabályozó is vizsgálja *ex post* a versenyellenes magatartásokat (például árazási eljárásokat).

A postai piacokon az árak *ex post* ellenőrzésének másik oka az, hogy a szabályozó az árakra vonatkozó más előírások teljesülését kívánja ellenőrizni, például az egyetemes szolgáltatásokra megfogalmazott megfizethetőséget vagy megkülönböztetésmentességet. Ezért gyakori (ahogy ez később a 7. táblázatban látható), hogy az egyetemes szolgáltatásoknak – az *ex ante* szabályozott árú szolgáltatások körénél – tágabb területén ellenőrzik utólagosan az árakat.

Ha az *ex ante* árszabályozásban a vállalatok költségeit elismerő valamilyen költségalapú árszabályozási módszert alkalmaznak, akkor mindig felmerülnek a korábban említett információs és ösztönzési problémák (nehéz verifikálni a vállalat költségadatait, és nem ösztönöznek kellően a hatékonyság javítására). Mint más szabályozott iparágakban, a postai szabályozásban is megfigyelhető az ársapka-árszabályozás terjedése, éppen a nagyobb ösztönző ereje miatt.

Az ársapka-szabályozás az árak növekedésének ütemét maximalizálja: a vállalat által kínált szolgáltatások árainak növekedési ütemét igazítja az inflációs árindexhez egy matematikai (indexálási) formulában rögzítve. Az általános képlete a t -edik időszakra (jellemzően egy adott évre): $P_{\max}^t = P_{\text{infl}}^t - X^t$, ahol $P_{\max}^t$ az árak átlagos növekedési ütemének felső határa, $P_{\text{infl}}^t - X^t$ az inflációs árindex és X^t egy termelékenységjavulási tényező. Ha például az inflációs árindex 3 százalékos, és az adott időszakra 2 százalékos hatékonyságjavulást várnak, akkor az árak átlagos növekedésének felső korlátja 1 százalék.

Az ársapka képletében alkalmazott inflációs árindex lehet előretékintő vagy tényadatokon alapuló visszatekintő jellegű, illetve gyakori megoldás, hogy valamilyen előrejelző árindexet használnak, de a következő szabályozott időszakban korrigál-

ják az előző időszak utóbb megismert tényadataival (Magyarországon a különböző iparágakban használt ársapka-szabályozásban előrettekintő indexként valamilyen „hivatalos” intézmény árelőrejelzését (például a Pénzügyminisztérium vagy az MNB által használt) alkalmazzák, tényadatként pedig a KSH adott időszaki tényleges árindexeit). A legelterjedtebb a fogyasztói (vagy kiskereskedelmi) árindex használata, annak ellenére, hogy a képlet célja az lenne, hogy az árak növekedését a költségek növekedéséhez igazítsa, márpedig a fogyasztói árindex számításához használt jószágkosár nem feltétlen tükrözi a vállalatok inputkosarának szerkezetét. A költségek változását jobban közelíti a termelői indexek, ipari indexek vagy munkaerőköltség-index használata.

A termelékenységjavulási tényező beépítésének az ársapkaképletbe két szerepe van.

Egyrészt pontosítja a vállalat költségváltozásának mértékét, és így a szabályozott árak kisebb torzítást (allokációs hatékonyságvesztés) okoznak. Ha ugyanis a vállalat termelékenysége javul, akkor a költségei az inputok árainak növekedésénél kisebb mértékben nőnek. Ha ezt nem vennénk figyelembe, akkor a szabályozott árak eltérése a költségektől nagyobb lenne, aminek jóléti vesztesége van.

A termelékenységjavulási tényező másik szerepe a hatékonyság javítására való ösztönzés. Ez az ösztönző szerep azonban nem annyira egyértelmű. Az ársapka-szabályozás a termelékenységi tényező nélkül is a hatékonyság növelésére ösztönöz, hiszen a termelékenység növekedéséből származó többlethasznot teljes egészében a vállalatnál hagyja. Ha a termelékenység növekedéséből (költségcsökkentésből) származó többlethaszonnak csak kisebb részét hagyják a vállalatnál, akkor csökken ez az ösztönző erő. Ez a probléma akkor nyilvánvalóan fennáll, ha az ársapkaképletben alkalmazott termelékenységjavulási tényező a vállalat tényleges termelékenységének változását méri.⁸ Ezért érdemesebb az ársapka-szabályozásban a vállalati termelékenység változása helyett az iparági termelékenység változását használni.⁹ Ugyanakkor ez a probléma az iparági termelékenység változási indexének alkalmazása esetén is részben megmaradhat, ha a szabályozott vállalat hatékonyságának alakulása jelentősen befolyásolja a teljes szektor termelékenységváltozását. Márpedig éppen ez a helyzet akkor, ha a szabályozott vállalat a teljes iparági kibocsátás jelentős részét kiteszi, ami nem ritka, hiszen éppen ez veti fel a szabályozás igényét. Ez az egyik oka annak, hogy az egyes iparágak ársapka-szabályozásában alkalmazott termelékenységi tényező nagysága sokszor egy szabályozói alku végeredménye.

⁸ Egy vállalat múltbeli termelékenységváltozásnak mérésére és jövőbeli termelékenységváltozás előrejelzésére használható módszer például a teljes tényezőtermelékenység (*Total Factor Productivity, TFP*) időbeli változásának vizsgálata. A TFP a vállalat teljes termelékenységét mérő indexmutató (az aggregált input és outputmutatók összevetéséből számított), amit összehasonlításokban (például a jelen kérdésnél időbeli) lehet alkalmazni. Lásd erről *Pápai és szerzőtársai* [2013] 233–234. o.

⁹ A teljes termelékenység és időbeli változása kalkulálható vállalati és iparági szinten is. A teljes termelékenység módszerét gyakran éppen a teljes iparág hosszú távú termelékenységjavulásának becslésére használják.

Mivel az ársapka-szabályozás a költségek csökkentését jutalmazza, ez nem kívánatos mellékhatásként arra is ösztönözheti a szolgáltatókat, hogy a szolgáltatások minőségét vagy elérhetőségét csökkentsék, például a fix postahelyek, a levélszekrények számának vagy a kézbesítés gyakoriságának a csökkentésével. Az ársapka-szabályozás számítási módjának igazításával azonban büntethető a minőségromlás. Kiegészíthető a képlet úgy, hogy a hatékonyságon kívül más szempontokat/paramétereket is figyelembe lehessen benne venni. Az egyes szolgáltatásokra meghatároz-
nak egy cél- és egy minimumértéket, s az ezeket jellemző mutatókat súlyozottan, egy minőségi indexben összegezve beépíthetik az ársapka képletébe. A szolgáltató teljesítményének függvényében az indexnek megfelelően csökkenő (kisebb mértékben emelkedő) árakkal kompenzálják a fogyasztókat a gyengébb szolgáltatási minőségért. Ugyanakkor ezen beépített paraméterek torzítják a szabályozott árak szintjét, eltérítik az ársapka nagyságát a más szabályozói célok szempontjából hatékony mértékétől.

Az ársapka-szabályozás lehet *ex ante* vagy *ex post* jellegű. *Ex ante* jellegű ársapka-szabályozás során az ársapkaképlet alapján a következő szabályozott időszakra számított átlagos árnövekedést a vállalat (vagy maga a szabályozó hatóság – mint például a magyar energiaszektorban –, ami tulajdonképpen a szabályozó hatóság által előre megállapított árakat eredményez) osztja szét a szabályozott kosárban lévő különböző szolgáltatások árai között oly módon, „hogy az előző év értékével súlyozva a Laspeyres-típusú tényleges árindex kiadja az árszabályozásban megadott átlagos áremelkedés mértékét” (Sugár [2004] 584. o.), amit a szabályozó hatóság a szabályozott időszak elején ellenőriz.

Az *ex post* jellegű árszabályozás során a hatóság a szabályozott időszak végén ellenőrzi, hogy a vállalat által ténylegesen alkalmazott árváltozások átlagos mértéke nem lépte-e túl az ársapkaképlet által számított maximumot, és amennyiben túllépte, a következő időszakban ezt bünteti azzal, hogy a következő időszak átlagos árnövekedésének megengedett maximumát csökkenti a különbség valahányszorosával (nagyobb mértékben, mint az előző időszak túllépése volt, mert különben nem lenne ereje a szankciónak). A vállalat tényleges áremelésének mértékét valamilyen árindex segítségével mérik.¹⁰

A 7. és 8. táblázat foglalja össze, hogy az egyes tagországokban milyen árszabályozási módszereket alkalmaznak.

Az egyedi feladású levelek esetében Izland csak a fenntartott területen alkalmaz *ex ante* elbírálást, míg Németországban csak a domináns inkumbens esetén van

¹⁰ Az *ex post* jellegű szabályozásban Paasche-, Fisher- vagy Törnquist-típusú indexek is alkalmazhatók. A távközlésben a Törnquist-index elterjedt, ezzel szemben a postai iparágban meg a Paasche-index gyakori, annak ellenére, hogy a Paasche- (és Laspeyres-) indexek nem rendelkeznek fisheri tulajdonságokkal, nem állják ki az időpróbát (hogy az időszakok felcserélésével számított indexek között reciprok viszony álljon fenn) és a tényezőpróbát (vagyis az árindex és volumenindex szorzata nem adja ki az értékindexet) (bár a tényezőpróbát a Törnquist-index sem állja ki).

7. TÁBLÁZAT • Alkalmazott árszabályozási módszerek, 2012

Ország	Előzetes árelfogadás	Ársapka	Utólagos ellenőrzés
Ausztria	egyedi feladásúak	nincs	minden egyetemes szolgáltatás
Belgium	egyedi feladásúak	egyedi feladásúak	–
Bulgária	<i>nincs információ</i>		
Ciprus	<i>nincs információ</i>		
Cseh Köztársaság	minden egyetemes szolgáltatás	nincs	minden postai szolgáltatás
Dánia	<i>nincs információ</i>		
Egyesült Királyság	–	egyedi feladásúak	–
Észtország	nincs	minden egyetemes szolgáltatás	egyedi feladásúak (engedélyhez kötöttek)
Finnország	nincs	nincs	minden egyetemes szolgáltatás
Franciaország	nincs	minden egyetemes szolgáltatás	–
Görögország	minden postai szolgáltatás	nincs	minden postai szolgáltatás
Hollandia	minden egyetemes szolgáltatás	minden egyetemes szolgáltatás	–
Írország	termékek 50 grammig	nincs	minden egyetemes szolgáltatás
Lengyelország	minden egyetemes szolgáltatás	nincs	–
Lettország	minden egyetemes szolgáltatás	nincs	minden egyetemes szolgáltatás
Litvánia	minden egyetemes szolgáltatás	–	minden postai szolgáltatás
Luxemburg	egyedi feladásúak	nincs	–
Magyarország*	nincs	nincs	egyedi feladásúak
Málta	minden egyetemes szolgáltatás	nincs	–
Németország	minden egyetemes szolgáltatás	egyedi feladásúak	minden postai szolgáltatás
Norvégia	egyedi feladásúak	egyedi feladásúak	minden egyetemes szolgáltatás
Olaszország	minden egyetemes szolgáltatás	minden egyetemes szolgáltatás	–
Portugália	minden egyetemes szolgáltatás	fenntartott egyetemes szolgáltatások	nem fenntartott egyetemes szolgáltatások
Románia	minden egyetemes szolgáltatás	nincs	–
Spanyolország	egyedi feladásúak	nincs	minden egyetemes szolgáltatás
Svájc	termékek 50 grammig	nincs	–
Svédország	nincs	egyedi feladásúak	minden postai szolgáltatás
Szlovákia	minden egyetemes szolgáltatás	–	–
Szlovénia	minden egyetemes szolgáltatás	nincs	–

* Magyarországon 2012 végéig előzetes hatósági ármegállapítás volt a fenntartott szolgáltatásokra, 2013-tól pedig ársapka-szabályozás lépett életbe az egyetemes szolgáltatásokra.

Forrás: Copenhagen Economics [2012] 219. o.

8. TÁBLÁZAT • Az alkalmazott árszabályozási módszerek piaci szegmensenként bontva

	<i>Ex ante</i>	Ársapka	<i>Ex post</i>
Egyedi feladású levelek	Bulgária, Ciprus, Görögország, Írország, Izland, Lettország, Litvánia, Luxemburg, Málta, Románia, Spanyolország, Szlovákia, Szlovénia	Ausztria, Belgium, Észtország, Franciaország, Hollandia, Lengyelország, Magyarország, Németország, Norvégia, Olaszország, Portugália	Dánia, Finnország, Magyarország, Svédország
Csoportos levélfeladás	Ausztria, Ciprus, Görögország, Izland, Lettország, Luxemburg, Málta, Románia, Szlovákia	Franciaország, Norvégia, Olaszország, Portugália	Németország, Spanyolország, Svédország
Csoportos reklámküldemények	Ausztria, Ciprus, Görögország, Málta, Románia, Szlovákia	Franciaország, Portugália	Dánia, Németország, Svédország
Újságok, magazinok	Ausztria, Franciaország, Görögország, Málta, Románia, Svájc, Szlovénia	Norvégia, Olaszország	Németország, Svédország, Szlovákia
Nem elsőbbségi levelezés	Bulgária, Görögország, Izland, Lettország, Litvánia, Románia, Szlovákia	Belgium, Egyesült Királyság, Franciaország, Lengyelország, Magyarország	Dánia, Finnország, Svédország
Egyedi feladású csomagok	Ausztria, Bulgária, Ciprus, Görögország, Lettország, Litvánia, Luxemburg, Málta, Románia, Spanyolország, Szlovákia, Szlovénia	Belgium, Észtország, Franciaország, Hollandia, Lengyelország, Norvégia, Olaszország, Portugália	Dánia, Finnország, Magyarország, Németország, Svédország
Csoportos csomagfeladás	Ausztria, Görögország, Málta, Románia, Szlovákia	Franciaország	Dánia, Magyarország, Spanyolország, Svédország

Forrás: WIK [2013a] 141. o.

ársapka-szabályozás, a többiekre *ex post* eljárás vonatkozik. Málta esetén *ex ante* jóváhagyás szükséges a piaci erővel rendelkező inkumbens számára, míg a többi piaci szereplőre ársapka-szabályozás vonatkozik (WIK [2013a] 141. o.).

Belgiumban az ársapka-szabályozás képlete a minőség növelésére irányuló ösztönzőt is tartalmaz: ha a küldemények 95 százaléka időben megérkezik, az minőségi bónuszként beszámít az ársapkába (RAND Europe [2011] 145. o.).

A táblázatok adataiból láthatjuk, hogy bár az ársapka-szabályozást egyre több területen kezdték átvenni, az árak költségalapú *ex ante* elbírálása még mindig igen elterjedt a postai iparágban.

A magyar szabályozás

Magyarországon 2012 végéig (a teljes piacnyitásig) előzetes hatósági ármegállapítás volt. Az egyetemes szolgáltatásokon belül csak a fenntartott körbe tartozó postai küldemények árait szabályozták, annak ellenére, hogy a nem fenntartott egyetemes szolgáltatások területén sokáig nem volt versenytársa a Magyar Posta Zrt.-nek, így sem a piaci verseny, sem a szabályozás nem korlátozta az egyetemes szolgáltató e körbe tartozó szolgáltatásainak díjait. A szakminisztérium *ex ante* szabályozta az

árakat, a fenntartott szolgáltatások hatósági árait minisztériumi (Nemzeti Fejlesztési Minisztérium, korábban Gazdasági és Közlekedési Minisztérium, illetve Informatikai és Hírközlési Minisztérium) rendeletben határozták meg.

A teljes piacnyitás után pedig Magyarországon is ársapka-szabályozás lépett életbe. 2013. január elsejétől az egyetemes szolgáltatás keretében egyedi feladású, 50 grammot meg nem haladó belföldi levélküldemények (mennyisége és ára a tárgyévben q_{ti} és p_{ti} , ára a tárgyévet megelőző évben p_{t-1i}) és hivatalos iratok (mennyisége és ára a tárgyévben q_{tj} és p_{tj} , ára a tárgyévet megelőző évben p_{t-1j}) postai díjainak meghatározásának módját a 67/2012. (XII. 15.) NFM-rendelet tartalmazza. Az ársapkát küldeménytípusonként kell meghatározni, és a növekedési üteme az egyes években a fogyasztói árindexhez kötött. A fogyasztói árindex MNB általi legutolsó előrejelzését (RPI_{t-1MNB}) alapnak tekintve annak emelkedése esetén jogosult a postai szolgáltató díjat emelni, míg csökkenés prognosztizálása esetén köteles csökkenteni.

Az előrejelzés esetleges pontatlanságára való tekintettel a tényleges árváltozástól (KSH által közzétett adat: RPI_{t-1KSH}) való eltérést inflációs korrekciós tényezőként ($Z_t = RPI_{t-1MNB} - RPI_{t-1KSH}$) kell figyelembe venni a következő évben esedékes árváltoztatáskor. Amennyiben hatékony szolgáltatásnyújtás esetén is veszteséges a szolgáltató, akkor mentesül a díjcsökkentési kötelezettség alól, és az inflációs korrekciós rátát sem kell alkalmaznia (a veszteséget a Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság számára kell bemutatni). A postai szolgáltató e kategóriába tartozó küldeményeinek tárgyévi árváltozásának százalékos értékét a következő módon lehet kiszámolni (ami egy Paasche-típusú árindex):¹¹

$$\Delta V_t = \left(\frac{\sum_{i=1}^n q_{ti} \times p_{ti} + \sum_{j=1}^m q_{tj} \times p_{tj}}{\sum_{i=1}^n q_{ti} \times p_{t-1i} + \sum_{j=1}^m q_{tj} \times p_{t-1j}} - 1 \right) \times 100.$$

Ha a szolgáltató mégsem így számolja ki az árváltozás mértékét, akkor sor kerülhet hatósági korrekciós tényező ($X_t = \Delta V_{t-2} - \Delta P_{t-2}$) alkalmazására. Ez a hatósági korrekciós tényező megjelenik a hatósági árformába tartozó szolgáltatások éves átlagos díjváltozásának maximális mértékében: $P_t = RPI_{tMNB} - Z_t - X_t$.

¹¹ Annak a korábban említett problémájával együtt, hogy nem állja ki sem az időpróbát, sem a tényező-próbát.

A POSTAI SZOLGÁLTATÁSOK ÁRAINAK ALAKULÁSA AZ EU-BAN ÉS MAGYARORSZÁGON

A 9. táblázat foglalja össze, hogyan változtak a postai szolgáltatások árai 2004 és 2011 között.

9. TÁBLÁZAT • Reálárak éves növekedési ütemének százalékos alakulása, 2004–2011

Termék	2004–2011	2009 után
Egyedi feladású belföldi, elsőbbségi levél, 20 grammig	+1,5	+0,4
Egyedi feladású belföldi, nem elsőbbségi levél, 20 grammig	+2,6	+0,9
Tömeges belföldi, nem elsőbbségi levélfeladás, 20 grammig (10 ezer darab felett)	+0,4	-1,3
Tömeges belföldi, nem elsőbbségi, előválogatott levélfeladás, 20 grammig (10 ezer darab felett)*	+0,0	+0,4
Tömeges belföldi, nem elsőbbségi, előválogatott levélfeladás, 20 grammig (100 ezer darab felett)	+0,1	-0,5
Egyedi feladású belföldi, elsőbbségi csomag, 1 kilogrammig	+0,9	+0,2
Egyedi feladású belföldi, nem elsőbbségi csomag, 1 kilogrammig	+1,1	-0,3
Tömeges belföldi csomagfeladás, 1 kilogrammig (10 ezer darab felett)	+1,0	-2,3
Egyedi feladású belföldi, standard csomag, 2 kilogrammig	+1,5	-0,7

* Románia nélkül, mivel ott 2008-ban nagy árkilengések voltak.
Forrás: *Copenhagen Economics* [2012] 252. o.

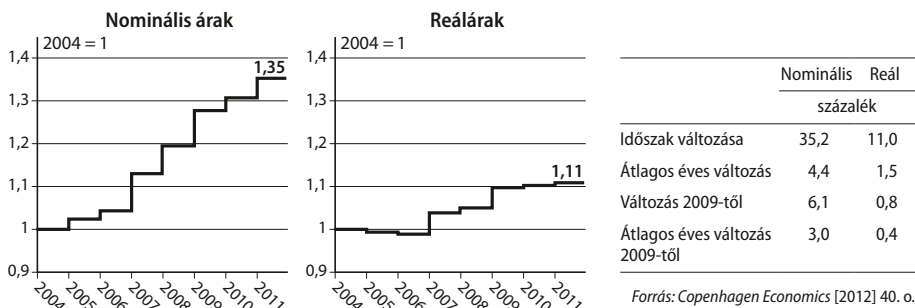
A korábbi 6. táblázat adataiból láthatjuk, hogy az egyedi feladású levelek *a)* oszlopa és az egyedi feladású csomagok *f)* oszlopa szegmensében minden országban szabályozzák az árakat. A továbbiakban elsősorban e szabályozott árú piaci szegmenseket tárgyaljuk, de érintünk bizonyos nem szabályozott, versenyzői területeket is.

A *Copenhagen Economics* [2012] vizsgálta az árak alakulását a 2004-től 2011-ig terjedő időszakban. Az árak változása mögött több hatás áll, amelyek intenzitása különböző az egyes években, s ezeket nem lehet egyedi tényezőkkel magyarázni. A fő megállapításaik a következők voltak:

- a csomagok és az egyedi feladású levelek esetén az árak az inflációt meghaladó mértékben nőttek,
- az üzleti szolgáltatások (például a tömeges feladású levélküldemények) ára az inflációval megegyező mértékben növekedett (jellemzően versenyző területek),
- a pénzügyi válságot követően az áremelkedés üteme mérséklődött,
- a belföldi, elsőbbségi levelek áremelkedésének üteme lassabb volt azokban az országokban, ahol ársapka-szabályozás volt érvényben,
- a belföldi, nem elsőbbségi levelek esetén az áremelkedés mértéke megegyezett az ársapka-szabályozást alkalmazó és nem alkalmazó országokban (*Copenhagen Economics* [2012] 31. o.).

Egyedi feladású, belföldi, 20 grammos, elsőbbségi levél

A vizsgált 26 országban¹² az árak erősen megemelkedtek mind nominális (35 százalékos), mind pedig reálértelemben (11 százalékos). Amint az 1. ábrán látható, a 4,4 százalékos évenkénti nominális növekedés a 2008–2009-es pénzügyi válság után 3 százalékosra mérséklődött, ami reálértelemben 0,4 százalékos jelentett évente (*Copenhagen Economics* [2012] 39. o.).

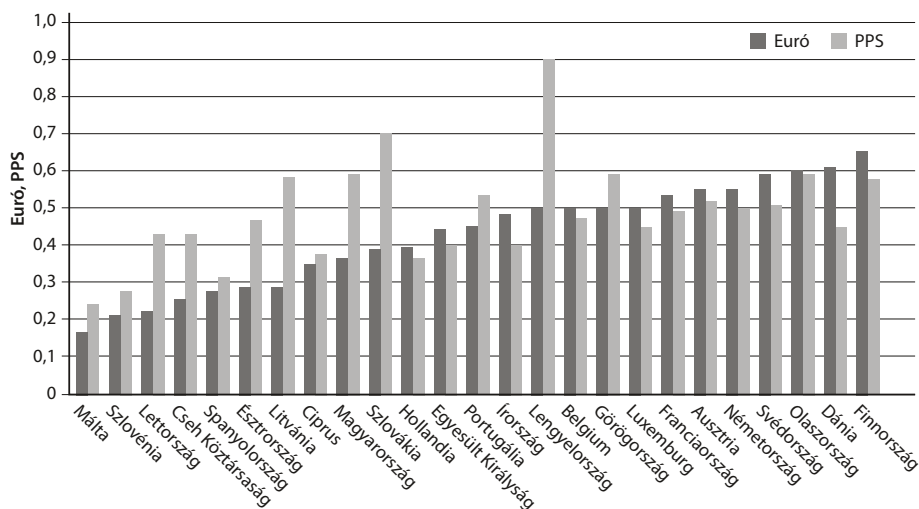

1. ÁBRA • Egyedi feladású, belföldi, 20 grammos, elsőbbségi levél árváltozása, 2004–2011

Az együttes hatást érdemes megvizsgálni a piacnyitás állapota szerinti megbontásban is. Azokban az országokban, ahol a teljes piacnyitás csak 2013-ban következett be, 10 százalékkal magasabb volt az áremelkedés reálmértéke, mint ott, ahol már korábban teljesen liberalizált volt a piac (Ausztria, Belgium, Dánia, Egyesült Királyság, Észtország, Finnország, Franciaország, Hollandia, Írország, Németország, Olaszország, Portugália, Spanyolország, Svédország és Szlovénia). Ez azonban nem elsősorban a verseny hiányának (vagy a korábban piacnyitó országok oldaláról megfogalmazva: az erőteljesebb versenynek) köszönhető. A jelenség egyik magyarázata lehet, hogy a piacnyitás előtt álló országokban (Cseh Köztársaság, Görögország, Litvánia, Luxemburg, Magyarország, Málta, Norvégia, Lengyelország, Románia, Svájc és Szlovákia) az árak alacsonyabb szintről indultak, ahogy ez a 2. ábrán megfigyelhető. A különbségre az árszabályozás jelenléte is jelenthet magyarázatot. Az egyetemes szolgáltatóknak azon országokban, ahol nincs ársapka-szabályozás, inkább megvan a lehetőségük, hogy árait a fogyasztói árindex növekedésének mértékén felül emeljék. Az áremelkedés előzetes kérvényezéséhez kalkulálhattak például termelői árindexszel is. Mivel az ársapka-szabályozásban megjelenő ösztönzők hatása hosszabb

¹² Ausztria, Belgium, Cseh Köztársaság, Dánia, Egyesült Királyság, Észtország, Finnország, Franciaország, Görögország, Hollandia, Írország, Lengyelország, Litvánia, Luxemburg, Magyarország, Málta, Németország, Norvégia, Olaszország, Portugália, Románia, Spanyolország, Svájc, Svédország, Szlovákia, Szlovénia.

Megjegyzés: Az árak egyrészt a 2005-ös átváltási arányoknak megfelelően euróra, illetve az Eurostat 2005-ös vásárlóerő-paritás (PPP) értékeinek megfelelően vásárlóerő-standardra (PPS) lettek konvertálva. Finnország (22 százalék), Svédország (25 százalék) és Szlovénia (20 százalék) árai áfát tartalmaznak. Azokban az országokban, ahol a levéllel kapcsolatban kedvezmények érhetők el, a csökkentett tarifák szerepelnek. Forrás: WIK [2006] 211. o.

2. ÁBRA • Egyedi feladású, belföldi, 20 grammos, elsöbbségi levél feladásának országokénti ára, 2005

ideig tart, mint a másik két szabályozásé, ezért ennek jelentöesebb az áremelkedést mérséklö szerepe (Copenhagen Economics [2012] 40. és 72. o.).

A 10. táblázat adataiból láthatjuk, hogy azon országokban, ahol ársapka-szabályozást alkalmaztak, az árak kisebb mértékben nöttek e piaci szegmensben (az ársapkát alkalmazó országok (Belgium, Egyesült Királyság, Észtország, Franciaország, Hollandia, Németország, Olaszország, Portugália, Svédország) között Norvégia adata nem szerepel, mivel csak 2007 óta alkalmazza a módszert).¹³ Ugyanakkor óvatosan kell tekintenünk az e szelekció alapján kirajzolódó különbségre, mivel más, lényeges eltéréseket elfed a két csoportban szereplö országok piaci feltételrendszerei között. Például az ársapka-szabályozást alkalmazó országokon belül nagyobb arányban találunk a teljes piacnyitást korábban megvalósító tagállamokat, míg a nem ársapka-szabályozást alkalmazók nagyobb hányada olyan tagország, amelyekben a teljes piacnyitás még nem történt meg a vizsgált idöszakban.

¹³ Továbbá Románia is kimaradt az ársapkát nem alkalmazó országok közül, mert nagyon torzította volna a képet. Romániában drasztikus áremelés volt, így ha Romániát is bevették volna e vizsgálatba, akkor a 2004–2011 közötti átlagos ármozgás 21,7 százalékra emelkedne a 12,4 százalékról (Copenhagen Economics [2012] 72. o.)

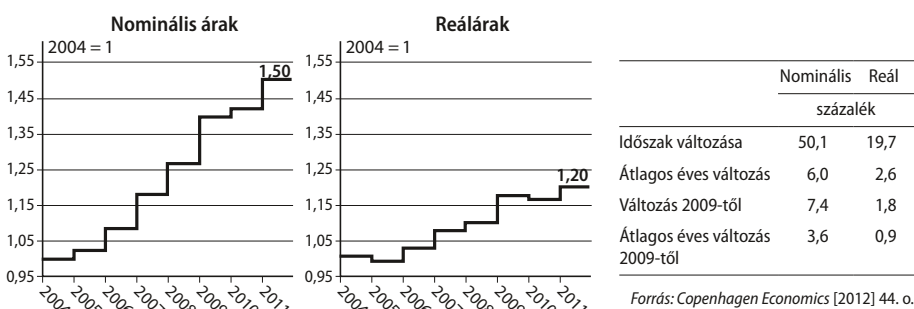
10. TÁBLÁZAT • Egyedi feladású elsőbbségi levelek ársapka-szabályozás alkalmazása szerinti százalékos reálárváltozása, 2004–2011

	Százalékos reálárváltozás azon országokban, amelyek ársapka-szabályozást	
	alkalmaznak	nem alkalmaznak
Átlagos árváltozás, 2004–2011	3,4	12,4
Átlagos éves árváltozás, 2004–2011	0,5	1,7
Átlagos árváltozás 2009-től	2,4	2,4
Átlagos éves árváltozás 2009-től	1,2	1,2

Copenhagen Economics 2012, 72. o.

Egyedi feladású, belföldi, 20 grammos, nem elsőbbségi levél

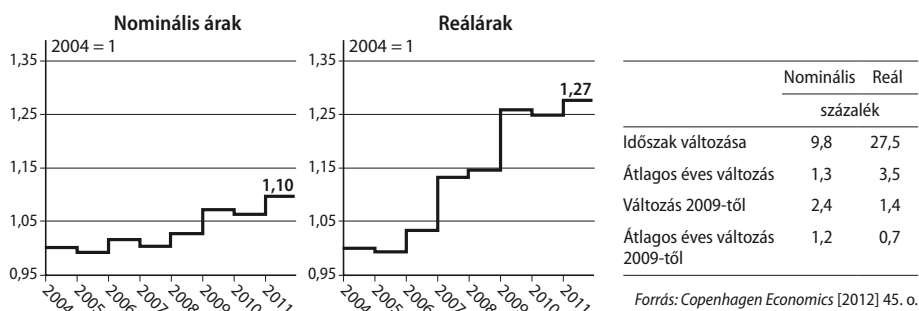
Amint az a 3. ábrán látható, a vizsgált 16 országban¹⁴ (Belgium, Dánia, Egyesült Királyság, Finnország, Franciaország, Görögország, Lengyelország, Lettország, Litvánia, Magyarország, Norvégia, Portugália, Románia, Svájc, Svédország és Szlovákia) e piaci szegmensben 2004-ről 2011-re a nominális árak 50 százalékkal, a reálárak 19,7 százalékkal emelkedtek. Hasonlóan az elsőbbségi feladású levelekhez itt is megfigyelhető, hogy 2009 után az áremelkedés üteme számottevően mérséklődött (Copenhagen Economics [2012] 43. o.).

3. ÁBRA • Egyedi feladású, belföldi, 20 grammos, nem elsőbbségi levél árváltozása, 2004–2011

Hasonló trendek figyelhetők meg a piacnyitás szerinti tagolásban is az elsőbbségi és a nem elsőbbségi levélfeladás között (4. ábra). A nem elsőbbségi területen is 2011-ig jobban emelkedtek az árak azokban az országokban, ahol a teljes piacnyitás még nem történt meg addig. A bázis itt mindkét területen szűkített, hiszen nem elsőbbségi feladásra a teljes piacnyitáson átesett országok közül csak Belgium, Dánia,

¹⁴ Spanyolországban az elsőbbségi (drágább, rövidebb kézbesítési határidejű) szolgáltatás nem elérhető, ott csak normál levélküldemény feladására van mód, illetve több olyan ország is van, ahol pedig kizárólag csak az elsőbbséginek megfelelő szolgáltatás létezik.

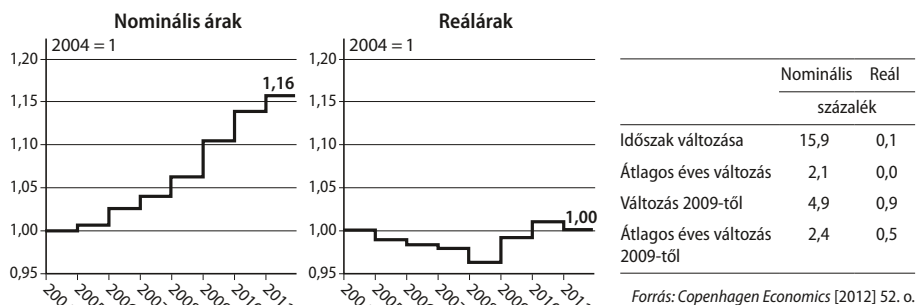

4. ÁBRA • Egyedi feladású, belföldi, 20 grammos, nem elsőbbségi levél százalékos reálárváltozása, 2004–2011

Egyesült Királyság Finnország, Franciaország, Portugália és Svédország esetén van lehetőség, míg a nem teljesen nyitott piacú országok közül Görögország, Lengyelország, Lettország, Litvánia, Magyarország, Norvégia, Románia, Svájc és Szlovákia adatait tartalmazza az összehasonlítás. Az árnövekedésben megfigyelt közel háromszoros (9,8 százalékos és 27,5 százalékos növekedés) különbséghez kapcsolódóan itt is érdemes hozzátenni, hogy az árak alacsonyabb szintről indultak azokban az országokban, ahol a teljes piacnyitás még nem történt meg a vizsgált időszakban. Megfigyelhetjük, hogy a válság után itt is jelentősen visszaesett a reálár-emelkedés üteme (Copenhagen Economics [2012] 43. o.).

Tömeges feladású (10 ezer darab), belföldi, 20 grammos előválogatott levelek

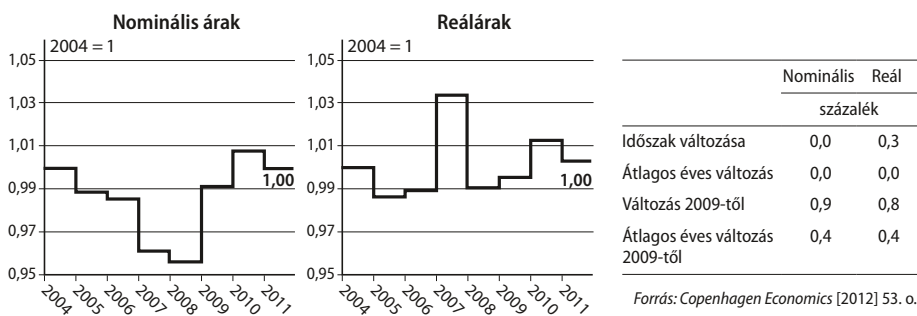
Az uniós postai szolgáltatók bevételeinek 87 százaléka ezen a szolgáltatási területen keletkezik. Ebbe a kategóriába tartoznak az olyan nagy mennyiségben feladott levélpostai küldemények, amelyek karakterükben nagyon hasonlóak. A különböző közüzemi szolgáltatók számlái, a banki egyenlegértékesítők tipikusan ilyenek. Az 5. ábra mutatja, hogy a piaci szegmensben 2004 és 2011 között a nominális árak

5. ÁBRA • Tömeges feladású (10 ezer darab), belföldi, 20 grammos, előválogatott levelek árváltozása, 2004–2011

16 százalékkal emelkedtek, de ez reálértéken szinte alig érzékelhető 0,1 százalékos emelkedést jelentett az összehasonlítható országokban (Belgium, Egyesült Királyság, Finnország, Franciaország, Hollandia, Írország, Litvánia, Málta, Németország, Norvégia, Olaszország, Portugália, Svájc, Svédország), ami nem meglepő, hiszen ebben a szegmensben a legnagyobb a versenynyomás (*Copenhagen Economics* [2012] 51. o.).

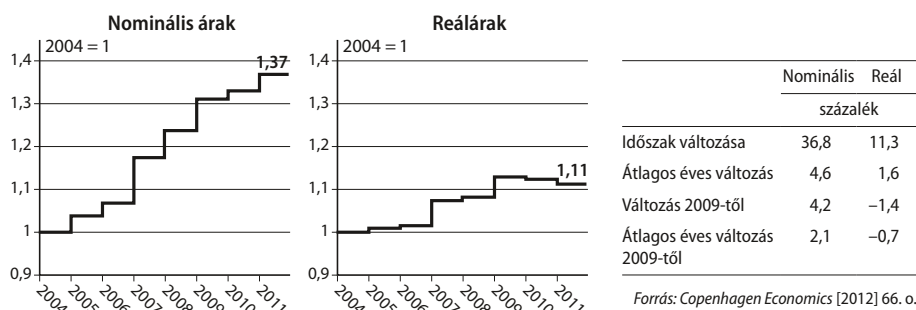
A 6. ábrán látható, hogy a teljes piacnyitás szerinti bontás elenyésző különbségeket mutat, bár más utat jártak be a két kategória országai. Ez annak is köszönhető, hogy e piaci szegmensben már hamarabb kialakult érzékelhető verseny azon országokban is, ahol a teljes piacnyitás még nem zajlott le. A teljes piacnyitáson korábban átesett országok (Belgium, Egyesült Királyság, Finnország, Franciaország, Hollandia, Írország, Németország, Olaszország, Portugália, Svédország) reálárai 2007-ben csökkentek, és majd emelkedtek 2009-ben. A teljes piacnyitást 2013-ig elhalasztó országokban (Litvánia, Málta, Norvégia és Svájc,) 2007-ben váratlan reálár-emelkedés, majd 2008-ban ugyanarra a szintre történő visszazuhanás következett be (*Copenhagen Economics* [2012] 52. o.).

6. ÁBRA • Tömeges feladású (10 ezer darab) belföldi, 20 grammos, előválogatott levelek százalékos reálárváltozása, 2004–2011

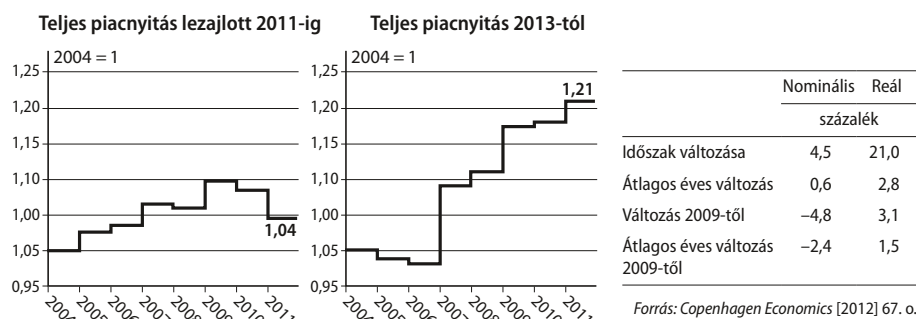
Egyedi feladású, 2 kilogramm alatti belföldi csomagok

A nominális áremelkedés elérte 2004 és 2011 között a 36,8 százalékot, míg reálértékben az árak „csak” 11,3 százalékkal nőttek (7. ábra). Hasonlóan az egyedi feladású elsőbbségi levelekhez a válság utáni években reálárcsökkenést tapasztalunk a vizsgált 24 ország tekintetében (Belgium, Dánia, Egyesült Királyság, Észtország, Finnország, Franciaország, Hollandia, Írország, Lengyelország, Lettország, Litvánia, Luxemburg, Magyarország, Málta, Németország, Norvégia, Olaszország, Portugália, Románia, Spanyolország, Svájc, Svédország, Szlovákia és Szlovénia) (*Copenhagen Economics* [2012] 65. o.).

7. ÁBRA • Egyedi feladású, 2 kilogrammig, belföldi csomagok árváltozása, 2004–2011

Mint ahogy az a 8. ábrán látható, 2009 után a teljesen nyitott piacú országokban (Belgium, Dánia, Egyesült Királyság, Észtország, Finnország, Franciaország, Hollandia, Írország, Németország, Olaszország, Portugália, Spanyolország, Svédország és Szlovénia) a reálárak nem egészen 5 százalékkal csökkentek. Ebben szerepet játszik, hogy a piaci verseny szempontjából nagy hagyományokkal rendelkező postapiacokon (Egyesült Királyság, Finnország, Írország, Svédország és Németország,) kialakult versenyben csökkentek a reálárak. Azokban az országokban (Lengyelország, Lettország, Litvánia, Luxemburg, Magyarország, Málta, Norvégia, Románia Svájc és Szlovákia), ahol a piacnyitásra 2013-ban került sor, 2007 óta folyamatosan – a teljes időszakban 21 százalékkal – emelkedett a reálárszínvonal (*Copenhagen Economics* [2012] 66–67. o.).

8. ÁBRA • Egyedi feladású belföldi csomagok (2 kilogrammig) százalékos reálárváltozása, 2004–2011

A magyar szabályozott árak

A magyar szabályozott árú postai küldemények (korábban fenntartott területek) szabályozott díjainak alakulását mutatja a 11. táblázat. Az adatokból látható, hogy az árak minden küldeménnytípus esetében nőttek, és a legnagyobb árnövekedés (mind a levél, mind a címzett reklámküldemények esetében) a leggyakoribb – nem elsőbbségi szabvány – kategóriában történt (2008-ról 2012-re a levelek esetén összesen 50 százalékkal, a címzett reklámküldemények esetén 69 százalékkal).

11. TÁBLÁZAT • A 2012. december 31-ig fenntartott körbe tartozó küldemények hatósági díjának százalékos változása (forint)

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
<i>Levél (levél, levelezőlap, képes levelezőlap)</i>								
Nem elsőbbségi, szabvány	62	70 (+12,9%)	75 (+7,14%)	80 (+6,66%)	90 (+12,5%)	105 (+16,66%)	110 (+4,76%)	115 (+4,55%)
Elsőbbségi, szabvány	95	100 (+5,26%)	100 (0%)	105 (+5%)	115 (+9,52%)	130 (+13,04%)	140 (+7,69%)	145 (+3,57%)
Nem elsőbbségi, egyéb 50 grammig	90	100 (+11,11%)	105 (+5%)	110 (+4,76%)	120 (+9,09%)	140 (+16,66%)	145 (+3,57%)	150 (+3,45%)
Elsőbbségi, egyéb 50 grammig	135	145 (+7,4%)	145 (0%)	150 (+6,66%)	160 (+6,66%)	180 (+12,5%)	195 (+8,33%)	200 (+2,56%)
<i>Címzett reklámküldemény</i>								
Nem elsőbbségi, szabvány	62	62 (0%)	75 (+20,96%)	80 (+6,66%)	90 (+12,5%)	105 (+16,66%)	110 (+4,76%)	115 (+4,55%)
Elsőbbségi, szabvány	95	89 (-6,31%)	100 (+12,35%)	105 (+5%)	115 (+9,52%)	130 (+13,04%)	140 (+7,69%)	145 (+3,57%)
Nem elsőbbségi, egyéb 50 grammig	90	89 (-1,1%)	105 (+17,97%)	110 (+4,76%)	120 (+9,09%)	140 (+16,66%)	145 (+3,57%)	150 (+3,45%)
Elsőbbségi, egyéb 50 grammig	135	128 (-5,19%)	145 (+13,28%)	150 (+6,66%)	160 (+6,66%)	180 (+12,5%)	195 (+8,33%)	200 (+2,56%)
<i>Belföldi hivatalos iratküldemények</i>								
Saját kézhez	300	320 (+6,66%)	330 (+3,13%)	355 (+7,57%)	370 (+4,22%)	390 (+5,4%)	410 (+5,13%)	415 (+1,22%)
Nem saját kézhez	250	275 (+1%)	280 (+1,81%)	290 (+3,57%)	300 (+3,45%)	315 (+5%)	325 (+3,17%)	330 (+1,54%)

Forrás: 85/2006. (XII. 15.) GKM-, 100/2007. (XII. 19.) GKM-, 39/2008. (XII. 20.) KHEM-, 83/2009. (XII. 30.) KHEM-, 21/2010. (XII. 16.) NFM-, 75/2011. (XII. 15.) NFM-rendelet, valamint a Magyar Posta 2013-ra és 2014-re közzétett hivatalos díjszabása alapján (2013. január 1-től: http://www.posta.hu/static/internet/download/USZ_2013_tarifatabla_HU_BELFOLD_20121221.pdf, 2014. január 1-től: http://www.posta.hu/static/internet/download/2014_tarifatabla_HU_2014_01.pdf).

Láthatjuk, hogy az elmúlt években a szabályozott, 50 gramm alatti levélküldemények árai az inflációnál nagyobb mértékben nőttek, főleg 2011-ről 2012-re, ahol a levél- és a reklámküldemények díjainak növekedése 12,5 százalék és 16,66 százalék között mozgott. A 11. táblázat adataiból azt is megfigyelhetjük azonban, hogy a teljes piacnyitás után, ami egybeesett az ársapka-szabályozás bevezetésével, az árak növekedése lelassult. Míg az előző években az infláció növekedési üteme feletti jelentős áremelkedést tapasztalhattunk, addig 2013-ban és 2014-ben csak kismértékben haladták meg az infláció nagyságát. Az árnövekedés lassulása nem közvetlenül a teljes piacnyitásnak köszönhető – hiszen az egyetemes szolgáltatási területen nem tudtak megjelenni újabb versenytársak –, hanem a szigorúbb ársapka-szabályozásnak.

A POSTAI SZOLGÁLTATÁSOK EU-ÁRSZABÁLYOZÁSÁNAK HIÁNYOSSÁGAI ÉS PROBLÉMÁI

A postai piacok uniós szabályozásának néhány fontos hiányosságáról már korábban is írtunk (*Kíss* [2012]), amelyek egy részét itt újra érdemes hangsúlyozni, mert érintik az árszabályozás kérdéskörét is. Az egyes tagországokban alkalmazott szabályozásra jellemző, hogy az érintett szolgáltatások köre és a módszertan olyan országokban is eltér egymástól, ahol egyébként a piaci feltételek hasonlóak. Ez annak is köszönhető, hogy a postai iparágban nem alakultak ki és terjedek el a piac meghatározásának, a jelentős piaci erő mérésének és a jelentős piaci erővel rendelkező szereplők azonosításának olyan kidolgozott és egységesen alkalmazott módszerei, mint ami például kialakult a távközlési iparág esetében. Ilyen piacelemzés hiányában nehéz megindokolni, hogy mely postai szolgáltatások árait szabályozzák. Ez azért is fontos, mert megkívánja a piacok definíciójának újragondolását, amire sürgető szükség lenne a postai piacok szabályozásában. Úgy tűnik, hogy az uniós szabályozási keretek jelentősen késve reagálnak a technológiai és az azokat követő fogyasztói szokásokban bekövetkező változásokra.

A szabályozás (és a postai szolgáltatók) számára a legnagyobb kihívást nem az utóbbi időben sokat hangoztatott postai piacnyitás jelenti, hanem az új infokommunikációs technológiák és szolgáltatások által létrehozott helyettesíthetőség. Az infokommunikációs piacokat jellemző konvergencia a postai szolgáltatások – elsősorban levélküldemények – piacait is alapvetően érinti: a papíralapú kommunikációt egyre inkább felváltja az elektronikus és a digitális kommunikáció. Mindezek miatt egyre inkább megkérdőjelezhető, hogy a postai piacoknak az uniós keretszabályozásban használt hagyományos definíciói, amelyek követik a postavállalatok kínálati struktúráját, megfelelően húzzák-e meg az egyes piaci szegmensek határait. A levélküldemények folyamatos csökkenése mögött például nem az áll, hogy a vállalatok, intézmények és egyének az utóbbi évtizedben kevesebbet kommunikálnának.

Ugyanúgy – sőt még inkább – tartják a kapcsolatot egymással, fogyasztókkal, ügyfelekkel, csak ez a levélalapú kommunikációtól (a hagyományos postai hálózatoktól) áttérődött az elektronikus és a digitális kommunikációs formák és csatornák felé. Ha a postai piacokon is hasonlóan használnák a kommunikációs piacok keresleti jellemzőin alapuló, dinamikus piacmeghatározást, akkor a postai iparágban működő verseny vizsgálata nem állhatna meg a hagyományos postai szolgáltatók piaci részesedésének és versenyének elemzésénél, hiszen a „hagyományos” postai szolgáltatások alternatívái, olykor egész közeli helyettesítői az új, nem hagyományos technológiai helyettesítők. Ennek köszönhetően a postai szolgáltatók bizonyos levélküldemények piacain új típusú szereplőkkel is versenyeznek, például az e-számlák és egyéb digitális vállalati kommunikációs formák terjedésével a távközlési és egyéb infokommunikációs cégekkel.

Az e felfogásban készített piacelemzés és piacmeghatározás nem hagyná érintetlenül az árszabályozás alá kerülő szolgáltatások körét. Egyrészt azért nem, mert a piaci erő más szerkezetét rajzolná ki, hiszen az e-helyettesítők elterjedése és használata a postai szolgáltatók piaci erejét hatékonyabban korlátozhatja, mint a hagyományos postai hálózatok erőltetett versenyeztetése, ami eddig nem tűnt túl eredményesnek. A fogyasztók (egyéni és vállalati ügyfelek) számára nem az a fontos (és nem feltétlen az jár nagyobb jóléti többlettel), hogy több versenyző postai szolgáltató közül választhassanak, hanem hogy több kommunikációs csatorna közül.

Másrészt azért sem hagyná érintetlenül az árszabályozás alá kerülő szolgáltatások körét és a szabályozott árak kívánatos szintjét, mert bizonyos, a postai árakban érvényesített egyéb jóléti célokat is átrendezne. A piacok, termékek és a verseny ilyen jellegű újraértelmezése ugyanis az egyetemes szolgáltatások szabályozásának újragondolását is igényelné. Meg kellene vizsgálni, hogy az e-helyettesítők az egyetemes szolgáltatási kötelezettségbe hogyan illeszthetők be. A távközlési piacokon már elterjedt fogalmat használva, a postai iparág szabályozásában az egyetemes szolgáltatások meghatározása nem technológiasemleges, a szabályozás jelenleg is hagyományos technológiát erőltet, és nem enged teret az új megoldásoknak. Hiszen a fogyasztónak nem az a fontos, hogy bizonyos postai küldeményeket bármely munkanapon kézbesítsenek a postaládájába, hanem hogy bizonyos információk gyorsan és olcsón eljussanak hozzá – postaládája helyett az e-mail fiókjába vagy más virtuális postaládájába. Ami pedig az egyetemes szolgáltatásokkal kapcsolatos, az árakban érvényesített elvárásokat és az egyetemes szolgáltatás terheinek az árakban biztosított megtérülését is érintené.

IRODALOM

- COPENHAGEN ECONOMICS [2012]: Pricing behaviour of postal operators. Copenhagen Economics, DG Internal Market and Services, december 21. http://ec.europa.eu/internal_market/post/doc/studies/2012-pricing-behaviour-study_en.pdf.
- FRONTIER ECONOMICS [2013]: Study on the principles used to calculate the net costs of the postal USO. Report for the European Commission. Frontier Economics, január, http://ec.europa.eu/internal_market/post/doc/studies/2012-net-costs-uso-postal_en.pdf.
- KISS KÁROLY MIKLÓS [2010]: A postai piacok szabályozásának újabb fejleményei (2006–2008). Megjelent: *Valentiny Pál–Kiss Ferenc László–Nagy Csongor István* (szerk.): Verseny és szabályozás, 2008. MTA KTI, Budapest, 270–298. o. http://econ.core.hu/file/download/vesz2009/09_postai_piacok.pdf
- KISS KÁROLY MIKLÓS [2013]: Piacnyitás a postai piacokon. Megjelent: *Valentiny Pál–Kiss Ferenc László–Nagy Csongor István* (szerk.): Verseny és szabályozás 2012. MTA KTI, Budapest, 321–354. o. <http://www.mtakti.hu/file/download/vesz2012/posta.pdf>
- LAFFONT, J. J –TIROLE, J. [2000]: Competition in Telecommunications. MIT Press, Cambridge.
- PÁPAI ZOLTÁN–NAGY PÉTER–MICSKI JUDIT [2013]: Az összehasonlító költségvizsgálatok módszertani kérdései és használata az energielosztók szabályozásában – a magyar gyakorlat értékelése. Megjelent: *Valentiny Pál–Kiss Ferenc László–Nagy Csongor István* (szerk.): Verseny és szabályozás, 2012. MTA KTI, Budapest, 222–255. o. <http://www.econ.core.hu/kiadvany/vesz.html>.
- RAND EUROPE [2011]: Study on Appropriate Methodologies to Better Measure Consumer Preferences for Postal Services. Készült az Internal Market and Services DG számára, MaRkKt/2010/14/e, RAND Europe, http://ec.europa.eu/internal_market/post/doc/studies/2011-consumer-preferences-study_en.pdf.
- SUGÁR ANDRÁS [2004]: Az ársapka-szabályozás és az indexálás, Statisztikai Szemle, 82. évf. 6–7. sz. 583–594 o.
- WIK [2006]: Main Developments in the Postal Sector, 2004-2006. Study for the European Commission, Final Report, Bad Honnef, WIK-Consult, május, http://ec.europa.eu/internal_market/post/doc/studies/2006-wik-final_en.pdf.
- WIK [2013a]: Main developments in the postal sector 2010-2013. Study for the European Commission, WIK-Consult, Bad Honnef, augusztus, http://ec.europa.eu/internal_market/post/doc/studies/20130821_wik_md2013-final-report_en.pdf.
- WIK [2013b]: Main developments in the postal sector 2010-2013. Country Reports. Study for the European Commission, WIK-Consult, Bad Honnef, augusztus, http://ec.europa.eu/internal_market/post/doc/studies/20130821_wik_md2013-country-reports_en.pdf.

HIVATKOZOTT JOGSZABÁLYOK

- 97/67/EK-IRÁNYELV: az Európai Parlament és a Tanács 97/67/EK-irányelve a közösségi postai szolgáltatások belső piacának fejlesztésére és a szolgáltatás minőségének javítására vonatkozó közös szabályokról.(1997. december 15.) Európai Közösségek, Brüsszel, Hivatalos Lap, L 015 1998. január 21. 71–82. o. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/ALL/?uri=CELEX:31997L0067>.

- 2002/39/EK-IRÁNYELV: Az Európai Parlament és a Tanács 2002/39/EK irányelve (2002. június 10.) a 97/67/EK irányelvnek a közösségi postai szolgáltatások verseny számára való további megnyitása tekintetében történő módosításáról. Hivatalos Lap, L 176, 2002. július 5. 21–25. o. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/HTML/?uri=CELEX:32002L0039&from=HU>.
- 2008/6/EK-IRÁNYELV: Az Európai Parlament és a Tanács 2008/6/EK irányelve (2008. február 20.) a 97/67/EK-irányelvnek a közösségi postai szolgáltatások belső piacának teljes megvalósítása tekintetében történő módosításáról. HL L 52. 2008. február 27. 3–20. o. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/HTML/?uri=CELEX:32008L0006&from=HU>.
- 67/2012. (XII. 15.) NFM-RENDELET az egyetemes postai szolgáltatás keretében küldeményenkénti díjszabás szerint feladott, 50 grammot meg nem haladó tömegű, belföldi levélküldemények, valamint a hivatalos iratokra vonatkozó belföldi postai szolgáltatás díjának meghatározási módszeréről. http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A1200067.NFM.
- 75/2011. (XII. 15.) NFM-RENDELET a belföldi fenntartott postai szolgáltatások legmagasabb hatósági díjairól szóló 85/2006. (XII. 15.) GKM rendelet módosításáról.
- 21/2010. (XII. 16.) NFM-RENDELET a belföldi fenntartott postai szolgáltatások legmagasabb hatósági díjairól szóló 85/2006. (XII. 15.) GKM rendelet módosításáról.
- 83/2009. (XII. 30.) KHEM-RENDELET a belföldi fenntartott postai szolgáltatások legmagasabb hatósági díjairól szóló 85/2006. (XII. 15.) GKM rendelet módosításáról.